

**ЛІТЕРАТУРНИЙ СКЛАДНИК УКРАЇНСЬКОГО ШЕКСПІРІВСЬКОГО
ФЕСТИВАЛЮ: ПРЕЗЕНТАЦІЯ УКРАЇНСЬКОГО ПЕРЕКЛАДУ РОМАНУ
МЕГГІ О'ФАРРЕЛЛ «ГАМНЕТ»¹**

Торкут Н. М.

*доктор філологічних наук, професор,
професор кафедри німецької філології, перекладу та світової літератури
Запорізький національний університет
вул. Жуковського, 66, Запоріжжя, Україна;
провідний науковий співробітник відділу зарубіжних
і слов'янських літератур
Інститут літератури імені Т. Г. Шевченка
Національної академії наук України
вул. Грушевського, 4, Київ, Україна
orcid.org/0000-0002-8905-6769
nataliya.torkut@gmail.com*

Бричка М. І.

*студент I курсу другого (магістерського) рівня вищої освіти
Центральноукраїнський державний університет
імені Володимира Винниченка
вул. Шевченка, 1, Кропивницький, Україна
orcid.org/0009-0003-8785-0146
maksymbrychka1@gmail.com*

Упродовж 17–23 червня в Івано-Франківську відбувся перший Український шекспірівський фестиваль, який відчутно розширив простір нашого культурного діалогу зі світом і став одним із дієвих чинників ствердження європейської ідентичності української нації. Ця непересічна подія об'єднала митців, театрознавців і дослідників творчості барда з України, Британії, Польщі, Італії, Молдови, Румунії, продемонструвавши, наскільки вагомою є роль мистецтва в часи глобальних катастроф і екзистенційних випробувань.

Організатором фестивалю виступив Івано-Франківський національний академічний драматичний театр ім. Івана Франка, в репертуарі якого Шекспір від початку російсько-української війни посідає особливе місце. Ще у 2019 році актор і режисер цього театру Олексій Гнатковський, реалізуючи ініціативу ветерана АТО Ігора Касьяна з промовистою назвою Project W: Veterans, Volunteers and William, здійснив англійськомовну постановку комедії «Дванадцята ніч», ролі у якій виконували учасники АТО й волонтери. Постановлені режисером Ростиславом Держипільським шекспірівські трагедії – неоопера-жах «Гамлет»

і постапокаліптична музична драма Romeo & Juliet – протягом декількох років незмінно викликають великий інтерес глядацького загалу та здобули високу оцінку фахівців на міжнародних шекспірівських фестивалях [Гданськ, 2023; Крайова, 2024]. У перші дні повномасштабної війни, коли будівля Івано-Франківського драмтеатру стала шелтером, прихистивши сотні біженців з окупованих російським агресором південно-східних областей України, під час постановки «Гамлета» виконавець головної ролі Олексій Гнатковський промовляв славновісний монолог «Бути чи не бути?» із синьо-жовтим прапором на плечах, що справляло неймовірне враження на присутніх, посилюючи резильєнтність і зміцнюючи віру в майбутню перемогу. Таку етико-естетичну установку й аксіологічну орієнтацію, що стали засадничими для багатьох українських театрів у час війни, було покладено і в основу концепції Українського шекспірівського фестивалю. За словами його генерального директора – народного артиста України, лауреата Національної премії України імені Тараса Шевченка Ростислава Держипільського, фестиваль має на меті привернути увагу міжнародної спільноти до щоденної боротьби України за гідність і цінності вільного світу.

¹ O'Farrell, Maggie. Hamnet. London, Tinder Press, 2020. 384 p.

Програма фестивалю, до формування й реалізації якої активно долучилися представники Українського шекспірівського центру, містила власне театральний складник (десять шекспірівських постановок) і складник академічний. Останній був представлений публічними лекціями відомих шекспірознавців (Ніколеті Чінпоеш, Майкла Добсона, Наталії Торкут, Лади Коломієць), майстеркласами з арттерапії (Келлі Хантер) і театрального субтитрування (Сорін Казаку, Вікторія Марінеско), панельними дискусіями та круглими столами на гостроактуальну тематику. Жвавий інтерес у гостей та учасників фестивалю викликало інтерв'ю з письменником Юрієм Андруховичем, з-під пера якого вийшло три переклади шекспірових творів («Гамлет», 2008, «Ромео і Джульєтта», 2016, «Король Лір», 2021).

Особливе місце у структурі академічного складника було відведене презентації віртуального музею «#ГАМЛЕТ_UA: Акт 1, Сцена 1943» та презентаціям двох новітніх українських шекспіроцентричних видань: першого тому тритомника «Шекспір українською по той бік Залізної Завіси» (упорядник і редактор Марко Роберт Стех, Київ, Українські пропілеї, 2024) та українського перекладу роману Мергі О'Фаррелл «Гамнет», здійсненого Євгенією Канчурою (Харків, Віват, 2023) [1]. Грунтовна розмова про художній твір, який органічно вписується у простір фікційної біографічної шекспіріани, а також виставка ілюстрацій талановитого українського художника Владислава Єрка до українських перекладів трьох шекспірових п'єс засвідчили інтердисциплінарний характер Українського шекспірівського фестивалю. У його просторі поєдналися різні наукові дискурси (мистецтвознавство, театрознавство, літературознавство, перекладознавство) і різні види мистецтва: театр, музика, живопис, книжкова графіка, література.

Об'єднавчим модусом усіх складників фестивалю став сучасний погляд на Шекспіра, який постає у свідомості людини XXI століття не як забронзовілий класик, чиї твори формують недоторканий літературний іконостас, а як автор, чиї тексти відкривають необмежений обшир для тлумачень, інтерпретацій і творчих переосмислень. І до формування цієї сучасної візії барда як митця, який одночасно є і універсальним, і локальним, долучаються не лише такі впливові культурні практики, як театр і кінематограф, але й література. Саме тому на Українському шекспірівському фестивалі, де відчутно проявилася вся потужність позачасової геніальності ренесансного драматурга, йшлося і про суто людську іпостась Шекспіра як сина, чоловіка і батька, який жив, любив і страждав.

Презентація перекладу роману Мергі О'Фаррелл «Гамнет», здійсненого Євгенією Канчурою,

дала можливість присутнім відчувати атмосферу середньовічного Стретфорда, зануритися в контекст драматичної сімейної історії Шекспіра й долучитися до розмислів над тим, як пов'язані події його особистого життя та художня творчість.

Роман «Гамнет» ірландської письменниці Мергі О'Фаррелл, опублікований у 2020 році [6], здійняв потужну хвилю позитивних відгуків як у колах читачів, так і у фаховому літературному середовищі. У 2020 році ця книга отримала Жіночу премію за художню літературу (Women's Prize for Fiction) та Національну премію за художню літературу від Товариства книжкових критиків (National Book Critics Circle Award for Fiction). У 2021 журі літературної премії Dalkey визнало твір Мергі О'Фаррелл «Романом року» (Dalkey Literary Award, Novel of the Year). Завдяки історичності художнього наративу «Гамнет» був включений до короткого списку премії Вальтера Скотта. Крім того, за видатні досягнення в художній літературі авторка роману ввійшла до так званого довгого списку медалі Ендрю Карнегі.

Твір Мергі О'Фаррелл викликав інтерес і в мистецьких колах: у 2023 році Королівський шекспірівський театр поставив сценічну адаптацію роману, здійснену Лолітою Чакрабарті, а невдовзі було оголошено про намір екранізувати п'єсу. Нещодавно й український читач завдяки натхненній і високопрофесійній праці перекладачки Євгенії Канчури отримав можливість долучитися до світового загальнокультурного резонансу, спричиненого романом «Гамнет». Видавництво «Віват» надрукувало український переклад накладом у дві тисячі примірників, зберігши впізнавану кольорову гаму обкладинки оригіналу, але творчо переосмисливши її семіотику. Перше видання оригіналу роману містить на обкладинці обплетену рослинами літеру «Н», яка відсилає і до імені Шекспірового сина, і до назви найвідомішого з-поміж його творів. Українська обкладинка, у центрі якої зображений сокіл – пташка головної героїні, немовби запрошує читача до жіночого світу й постає символом її органічної включеності у стихію первісної природи. Саме жіночий світ, царина емоцій і переживань, страхів за життя дорогих серцю людей і тривожних передчуттів, постають у центрі уваги письменниці.

«Гамнет» Мергі О'Фаррелл – це історія про незвичайну жінку, якій судилося стати дружиною Вільяма Шекспіра й пережити смерть сина, що стала для неї невиліковною травмою. Головна героїня роману Агнес (за словами Євгенії Канчури, її ім'я можна перекладати і як «Аньєс»), відома широкому загалу як Енн Гетевей, уміє зцілювати, розрізняти трави й віщувати долю. Вона – зіллярка, химерниця, овіяна міфічними чутками «дівчина з лісу», яка постійно тримає сокола в

руці, постаючи таким собі олюдненим втіленням природи та природності. Її чоловік – молодий актор і драматург Вільям Шекспір, автор великої трагедії, назва якої фонетично подібна до імені його єдиного передчасно померлого сина.

У художньому світі ірландської письменниці центральною постаттю стає саме Агнес, а найвідоміший драматург залишається неназваним, анонімним персонажем – «батько Гамнета», «учитель латини», «старший син рукавичника». У творі Мергі О'Фаррелл він зображений не як геніальний драматург, якому автори біографічних романів, зокрема Е. Берджес («На сонце не схожі», 1964), Р. Най («Небіжчик пан Шекспір», 1998), К. Раш («Вілл», 2007), Дж. Вінфілд («Мене звати Вілл», 2008), Г. Голдернес («Дев'ять життів Вільяма Шекспіра», 2011) та ін., відводять роль центрального персонажа, а як чоловік і батько, вчитель і актор. Події роману відбуваються не стільки за його активної участі, скільки з ним і навколо нього. Агнес виходить із тіні свого знаменитого чоловіка та здобуває голос, якого була позбавлена.

На перших сторінках роману, у передмові, читаємо історичну заувагу: «Хлопчик, Гамнет, помер у 1596 році, йому було одинадцять. Чотири роки по тому або пізніше його батько написав п'єсу під назвою "Гамлет"» [1; с. 7]. Мергі О'Фаррелл творить квазібіографію героїв, які в біографічній фікційній шекспірані зазвичай перебували на маргінесі авторської уваги.

Цікаво, що твір присвячено «Віллові». Присята викликає асоціацію з Вільямом Шекспіром, проте чоловіка письменниці теж звати Вільямом. Мергі О'Фаррелл в інтерв'ю «The Guardian» поділилася: «Вілл завжди був моїм першим читачем, ще до того, як ми стали парою, тож він має величезний вплив» [7].

Під час презентації перекладу на Українському шекспірівському фестивалі Євгенія Канчура зауважила, що в ретроспективній квазібіографії від Мергі О'Фаррелл світ Агнес – жіночий, вітальний, чулий і природний, наповнений травами та звірами. Натомість світ її чоловіка, «учителя латини», – чоловічий, раціональний і словесний, а отже, рукотворний. Ця протилежність, на думку перекладачки, художньо відображена на оригінальній обкладинці до англійськомовного видання: букву «Н» обплітають стебла й листя, кетяги горобини й на літері сидять сова та білка.

Прикметно, що Євгенія Канчура, у перекладацькому доробку якої десять художніх творів, є також відомою літературознавицею. У 2012 році

вона захистила дисертацію, присвячену творчості Террі Пратчетта [2], а у 2015-му стала однією із засновниць Центру з дослідження літератури фентезі при Інституті літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України. До кола наукових інтересів дослідниці входить і шекспірівська інтертекстуальність [3; 4; 5]. Як літературознавиця і тонкий знавець художнього світу літератури фентезі, Євгенія Канчура приділяє велику увагу відтворенню автентичної атмосфери першоджерела, того неповторного темпоритму художньої оповіді, який дає змогу читачеві переступити незримому межі між реальністю й авторським вимислом. Під час презентації перекладачка розповіла про особливості художньої мови цього роману та про важливість збереження особливої неквапливості наративу, неспішного часопростору оригіналу. Вона зазначила, що всі події «відбуваються» в романі тільки в теперішньому часі, що створює відчуття моменту, «тут і зараз», передчуття неминучого, і здається, що хлопчик Гамнет веде читача за собою протягом усієї історії. Хронотоп роману нелінійний: розділи, що відсилають до минулого, перемежуються з розділами про теперішнє, даючи читачеві змогу занурюватися в різні часові площини, проживаючи разом із героями поворотні події їхніх життєвих історій.

Отже, Мергі О'Фаррелл дає право голосу тим, кого традиційно не помічали, ставить «непочутих» персонажів на передній план, відкриваючи цілий всесвіт почуттів, переживань, смислів. Це спроба жіночого й поліфонічного погляду на одну з гіпотетично можливих історій, яка відбувалася в житті барда й довкола нього. Письменниця пропонує своє бачення причинно-наслідкових зв'язків у творчості Шекспіра, де появи геніальної трагедії передують реальна трагедія в особистому житті.

Перекладачка Євгенія Канчура віртуозно провела учасників презентації тими «маршрутами» художнього світу роману, які давали певне уявлення про твір, його мову й магістральний сюжет, але залишала при цьому великий простір *terra incognita*, інтригуючи та захоплюючи до прочитання твору. Даючи потенційним читачам змогу зазирнути в перекладацьку творчу лабораторію, вона уникала «дослідницьких вердиктів» і не нав'язувала власних інтерпретацій. І в цьому презентація перекладу роману Мергі О'Фаррелл була суголосною загальній тональності Українського шекспірівського фестивалю, який демонстрував множинність інтерпретацій і багатогранність мистецьких рішень.

ЛІТЕРАТУРА

1. О'Фаррелл М. Гамнет: пер. з англ. Є. Канчури. Харків : Віват, 2023. 352 с.
2. Канчура Є. Моделювання текстуалізованого світу в романах-фентезі Террі Пратчетта : автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.01.04. Чорноморський державний університет ім. Петра Могили, Миколаїв, 2012. 20 с.

3. Канчура Є. Шекспірівський інтертекст в романах Террі Претчетта про Дискосвіт: приклад переосмислення класики у фентезі доби постмодернізму. *Ренесансні студії*. Вип. 18–19. Запоріжжя, 2012. С. 264–279.
4. Канчура Є., Маслова Д., Осипенко З. Специфіка і механізм відтворення шекспірівської інтертекстуальності в українських перекладах Террі Прагчетта («Віщі сестри», «Пані та панове»). *Ренесансні студії*, 35–36, 2022. С. 155–179.
5. Канчура Є. Гра з мотивом (не)щасливого принца: Гамлет і Сіддхартха в «Ключі жовтого металу» Макса Фрая. *Світова література в літературознавчому дискурсі XXI ст.* Матеріали XII Чичеринських читань. Львів, 28–29 жовтня 2021 року. Львів : Видавничий дім «Гельветика», 2021. С. 69–73.
6. O'Farrell Maggie. *Hamnet*. London, Tinder Press, 2020. 384 p.
7. O'Farrell Maggie: 'My writing is tougher and much better since I had children'. Interview by Day E. *The Guardian*. Sat 23 Feb 2013. URL: <https://www.theguardian.com/theobserver/2013/feb/23/maggie-ofarrell-instructions-heatwave-interview> (date of access: 24.06.2024).

REFERENCES

1. O'Farrell, M. (2023). *Gamnet*: per. z angl. E. Kanchuri. Harkiv: Vivat. 352 p.
2. Kanchura, E. (2012). Modelyuvannya tekstualizovanogo svitu v romanah-fentezi Terri Pretchetta. *Extended abstract of candidate's thesis*. Chornomorskiy derzhavnyi universytet im. Petra Mogyly, Mykolayiv. 20 p.
3. Kanchura, E. (2012). Shekspirivskiy intertekst v romanah Terri Pretchetta pro Dyskosvit: pryklad pereosmyslennya klasyky u fentezi doby postmodernizmu. *Ренесансні студії*. Issue 18–19. Zaporizhzhya. P. 264–279.
4. Kanchura, E., Maslova, D., Osypenko, Z. (2022). Spetsyfika i mehanizm vidtvorennya shekspirivskoyi intertekstualnosti v ukrayinskih perekladah Terri Pratchetta (“Vischi sestry”, “Pani ta panove”). *Ренесансні студії*, 35–36. P. 155–179.
5. Kanchura, E. (2021). Gra z motyvom (ne)shchaslyvogo pryntsa: Gamlet i Siddhartha v “Klyuchi zhovtogo metalu” Maksa Fraya. *Svutova literatura v literaturoznavchomu dyskursi XXI st.* Materialy XII Chycherynskyh chytan. Lviv, 28–29 zhovtnya 2021 roku. Lviv: Gelvetika. P. 69–73.
6. O'Farrell, Maggie (2020). *Hamnet*. London, Tinder Press, 384 p.
7. O'Farrell, Maggie (2013). 'My writing is tougher and much better since I had children'. Interview by Day E. *The Guardian*. Sat 23 Feb 2013. URL: <https://www.theguardian.com/theobserver/2013/feb/23/maggie-ofarrell-instructions-heatwave-interview> (date of access: 24.06.2024).